УДК 801.321.1(030)

ДЕЯКІ СУБСТАНЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОМОВНИХ ТЛУМАЧНИХ СЛОВНИКІВ

Голуб Ю.І., к.філол.н., доцент

Запорізький державний університет

Дана стаття присвячена проблемі відбору одиниць словника і ролі субстанціонального аспекту у адекватному лексикографічному відображенні системної організації словникового складу мови. У ході дослідження нами були проаналізовані англомовні тлумачні словники на предмет виявлення міста морфем і словосполучень в їх макро- та мікроструктурній організації. В результаті було виявлено переваги функціонування морфем як одиниць словника і встановлено доцільність включення словосполучень в словникові статті ядерних елементів. Ми дійшли висновку про те, що адекватне лексикографічне відображення лексичної системності вимагає узгодження субстанціональних і структурних характеристик словника.

Ключові слова: словниковий склад, лексикон, системна організація, лексикографічне відображення, тлумачний словник, одиниці словника, словникова стаття, лексикографічні параметри.

Голуб Ю.И. НЕКОТОРЫЕ СУБСТАНЦИОНАЛЬНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ТОЛКОВЫХ СЛОВАРЕЙ / Запорожский государственный университет, Украина.

Данная статья посвящена проблеме отбора единиц словаря и роли субстанционального аспекта в адекватном лексикографическом отражении системной организации словарного состава языка. В ходе исследования нами были проанализированы англоязычные толковые словари на предмет выявления места морфем и словосочетаний в их макро- и микроструктурной организации. В результате были выявлены преимущества функционирования морфем в качестве единиц словаря и установлена целесообразность включения словосочетаний в словарные статьи ядерных элементов. Мы пришли к выводу о том, что адекватное лексикографическое отражение лексической системности требует приведения в соответствие субстанциональных и структурных характеристик словаря.

Ключевые слова: словарный состав, лексикон, системная организация, лексикографическое отражение, толковый словарь, единицы словаря, словарная статья, лексикографические параметры.

Golub Y.I. SOME CHARACTERISTICS OF DICTIONARY ELEMENTS IN GENERAL-PURPOSE DICTIONARIES OF THE ENGLISH LANGUAGE / Zaporizhzhya State University, Ukraine.

The given article deals with the problem of dictionary elements and their role in the wordstock systemic parameters lexicographic reflection. Different general-purpose dictionaries of the English language were analysed in order to determine the place of morphemes and word combinations in their macro- and microstructure. The results of the research activity lend support to the assumption that morphemes should be included into general-purpose dictionaries as headwords and word combinations should be placed within the entry of a core element. We can conclude that it is necessary to coordinate substance and structure of the dictionary system in order to reflect the systemic organization of the lexicon.

Key words: wordstock, lexicon, systemic organization, lexicographic reflection, general-purpose dictionary, headwords, dictionary entry, lexicographic parameters.

Проблеми, пов'язані з укладанням тлумачних словників, їх змістом, принципами і засобами побудови, висвітлюються в багатьох лексикографічних дослідженнях. Ця стаття присвячена аналізу деяких особливостей організації словника в світлі його розгляду як системного об'єкта, який адекватно відтворює лексичну системність.

Оскільки словник відображає системну організацію лексикону, який є частиною лінгвістичної системи, що належить до числа семіотичних систем, то й сам він є вторинною семіотичною системою, якій певною мірою властиві системні риси лексичного рівня мови. Серед суттєвих ознак будь-якої системи слід виділити ієрархічність і цілісність.

Ієрархічність упорядкування одиниць словника проявляється в тому, що завдяки особливостям об'єкта лексикографування, словник входить до систем більш високого порядку – таких, як література, культура і цивілізація. Крім того, ієрархічність обумовлює можливість умовного розчленування словника на два взаємопов'язані рівні – рівень словника в цілому і рівень словникової статті, які в лексикографічній літературі прийнято називати макроструктурою і мікроструктурою словника.

Цілісність словникової системи вимагає при вирішенні будь-якого питання урахування як її макро-, так і мікроструктурних характеристик. Адже тлумачення кожної конкретної одиниці словника репрезентує

його системну організацію в цілому. І, навпаки, системність словника залежить від особливостей кожного його елемента.

Встановлена структурна відповідність між параметрами словника і лексикону не означає того, що системність словника віддзеркалює системність лексикону. Як субстанціональний, так і структурний аспекти системної організації словника мають свої специфічні особливості. Метою даної статті є аналіз деяких проблем, пов'язаних з субстанціональним аспектом системної організації тлумачних словників англійської мови.

Субстанція будь-якого словника має формальну і змістовну сторону. Формально ця субстанція представлена одиницями реєстру слів. Зміст словника виражається лексикографічними параметрами. Розглянемо обидві сторони субстанціонального аспекту словникової системи, простежимо кореляцію субстанціональних і структурних характеристик словника.

Традиційно вважалося, що одиницями словника є слова, а включення морфем, абревіатур, словосполучень носило епізодичний, оказіональний характер. Однак у практичній роботі з одиницями мови, що є компонентами слів або їх сполученнями, перед лексикографами поставала низка серйозних проблем. Наприклад, у словниковій статті якого слова треба розмістити стійке словосполучення? Де розташувати його всередині словникової статті? Яким чином адекватно відобразити словотворчу системність? Як виділити наявні класи похідних слів без опису морфемних значень? Важливість цих питань призвела до визнання правомірності розгляду компонентів слів і словосполучень як одиниць словника [1], [2].

Специфіка значень продуктивних афіксів, умови їх реалізації, принципи відбору до тлумачних словників поки ще дуже мало вивчені, тому способи їх подачі й опису є непослідовними. Ми дотримуємось думки про те, що найбільш доцільно створювати типові визначення, основані на категоріальних значеннях, притаманних ряду афіксів [3]. Наприклад, значення агентивності - суфікси -er, -ist, -ian, -ess, -ee; значення схожості - суфікси -like, -y, -ish; значення заперечення - афікси un-, non-, a-, -less. Подібні визначення повинні супроводжуватися вказівкою на особливості індивідуальної семантики описуваних морфем, на властиві їм обмеження і заборони структурного й семантичного характеру. Включення продуктивних афіксів у список заголовних одиниць словника дає користувачам ключ до системи словотворення, дозволяє самостійно семантизувати похідні слова, які не увійшли до словника або наводяться в словниковій статті кореневого слова без дефініції.

Так, наприклад, одиницею тлумачного словника англійської мови «The Concise Oxford Dictionary of Current English» є суфікс **-ness.**

-ness */nɪs/ suffix forming nouns from adjectives, and occasionally other words, expressing:* ***1*** *state or condition, or an instance of this (bitterness; conceitedness; happiness; a kindness).* ***2*** *something in a certain state (wilderness). [Old English -nes, -ness, from Germanic]*

При цьому похідні, утворені за допомогою даного суфікса, наводяться в словниковій статті кореневого слова без визначення: наприклад, *fairness***,** *happiness***,** *nervousness***,** *politeness***,** *readiness etc***.**

Проведений аналіз англомовних тлумачних словників свідчить про те, що морфеми послідовно включаються в реєстр багатьох з них (наприклад, «Chambers Twentieth Century Dictionary», «Longman Dictionary of Contemporary English», «Funk and Wagnalls Standard Dictionary»). Детальне тлумачення словотвірних морфем дозволяє наводити похідні слова, утворені з їх допомогою, в словникових статтях відповідних кореневих слів. Це допомагає певною мірою відобразити словотворчу системність навіть у межах алфавітної лексикографії.

Щодо словосполучень, то їх, навпаки, більш доцільно для вирішення проблеми відображення словником системності лексикону вводити в словникову статтю ядерного елемента, а не розташовувати в алфавітному порядку по першому елементу.

Стійкі словосполучення й найбільш регулярно відтворювані вільні словосполучення допомагають розкрити специфіку того чи іншого значення. На думку, наприклад, В. Івіра [4, 48], саме синтагматика лексичної системи дає пояснення людської здатності пізнати цю систему й успішно користуватися нею. Адже тільки завдяки системній природі комбінаторних можливостей окремих лексичних одиниць ми можемо спостерігати за існуючими відношеннями між різними актуалізаціями одного й того ж значення, різними лексико-семантичними варіантами одного й того ж слова, різними одиницями словникового складу однієї й тієї ж мови.

Виконаний нами аналіз загальних тлумачних словників англійської мови свідчить про те, що серед лексикографів немає єдності в питанні про відбиття синтагматичного аспекту лексичної системи. Так, у деяких словниках словосполучення введені в словникові статті ядерних елементів, в інших – є самостійними одиницями словника.

Наприклад, в тлумачному словнику англійської мови «Chambers Twentieth Century Dictionary» словосполучення *family Bible, family circle, family man, family name, family planning, family tree* наводяться в словниковій статті іменника *family*, а в тлумачному словнику «Collins Dictionary of the English Language» вони є самостійними одиницями реєстру словника.

Частіше за все в одному й тому ж словнику представлені обидва принципи відображення лексичної синтагматики.

Так, наприклад, в тлумачному словнику англійської мови «The Concise Oxford Dictionary of Current English» словникова стаття прикметника *fair* включає такі словосполучення, як *a fair deal, fair enough, fair name.* Проте словосполучення *fair game* є окремою заголовною одиницею. Існують протиріччя й у виборі ядерного елемента словосполучення. Так, значення ідіоми *have money to burn (=be very rich)* розкривається в словниковій статті іменника *money* в тлумачному словнику «Longman Dictionary of Contemporary English», а словник «The Concise Oxford Dictionary of Current English» в цьому разі відсилає користувачів до словникової статті дієслова *burn***.**

Слова, компоненти слів, словосполучення є одиницями лінгвістичної системи в цілому і лише тому стають одиницями словника. Але існують специфічні, властиві тільки словнику, елементи. Це лексикографічні параметри. Параметр – «деякий квант інформації про мовну структуру, який в екстремальному випадку може представляти для користувача і самостійний інтерес, але, як правило, виступає разом з іншими квантами (параметрами) і знаходить специфічне вираження в словниках» [5, 146].

Кількість параметрів, які можуть бути лексикографовані, важко вираховувати. Так, Ю.Д. Апресян визначає шість типів лексикографічної інформації – позначувальне, морфологія, семантика, прагматика, комунікативні властивості, синтактика [7]. Кожному типу інформації відповідає певна кількість взаємопов’язаних параметрів, які у сукупності утворюють структуру словникової статті. Серед відомої кількості лексикографічних параметрів доцільно виділяти обов'язкові та факультативні. Наприклад, Ф.П. Сороколєтов [6, 23] до обов'язкових параметрів сучасного тлумачного словника відносить орфографічний, акцентологічний, орфоепічний, граматичний, стилістичний, семантичний, ареальний, фразеологічний, синтаксичний, ілюстративний, нормативний, словотворчий, а до факультативних - етимологію, асоціативи, тематичні відповідності, лінгвокраєзнавчий аспект, статистичні і бібліографічні відомості, картинний параметр.

Принципи відбору одиниць словника і лексикографічних параметрів словникової статті обумовлюються прагматичною установкою лексикографічного довідника, яка включає такі взаємопов’язані елементи, як:

а) об'єкт лексикографування, від якого залежить визначення складу і меж словника;

б) об'єм лексикографування, що передбачає вибір тих аспектів лінгвістичної сутності мовної одиниці, які будуть проаналізовані в словнику;

в) адресат словника, що вимагає врахування вікового й освітнього рівня пересічного користувача;

г) інтенція словника, яка визначає сферу його можливого застосування [8, 28].

Параметризація словникової статті залежить також від лексемної прагматики, а саме – від особливостей кожної одиниці лексикографування. Лексемна прагматика передбачає врахування належності заголовного слова до певної частини мови, його семантико-стилістичних та структурних ознак, особливостей функціонування.

Необхідно відзначити, що в практиці лексикографічної творчості існують дві діаметрально протилежні тенденції: тенденція до універсалізації словників і тенденція до їх вузької аспектизації. Універсальний словник має максимально повно відобразити словниковий склад мови в усьому багатоманітті його системних рис. Аспектизація словників надає можливість створення серії лексикографічних довідників, кожний із яких розкриває той чи інший аспект організації лексикону. Отже, проблема презентації системних зв’язків і відношень одиниць словникового складу англійської мови може бути вирішена в рамках обох тенденцій. Однак зрозумілим є той факт, що в будь-якому випадку адекватне відображення лексичної системності вимагає узгодження субстанціональних і структурних характеристик словника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gates E. The treatment of multiword lexemes in some current dictionaries of English // ZuriLEX'86. Proceedings: Papers read at the EURALEX international congress, 9-14 Sept. 1986 / Ed. by Mary Snell-Hornby. - Tubingen: Franche, cop. 1988. - P. 99-106.
2. Svensen B. Practical Lexicography: Principles and Methods of Dictionary-Making. - Oxford, New York: Oxford univ. press, 1993. - 315 p.

3. Медникова Э.М. Хидекель С.С. О семантической обусловленности словарного толкования // Теоретические проблемы семантики и ее отражения в одноязычных словарях. - Кишинев: Штиинца, 1982. - С. 129-135.

4. Ivir V. Collocations in dictionaries // Lexicographical and linguistic studies. Essays in honour of G.W. Turner / Ed. by T.L. Burton and Jill Burton. - Cambridge: Brewer, 1988. - P. 43-49.

5. Караулов Ю.Н. Об одной тенденции в современной лексикографической практике // Русский язык. Проблемы художественной речи. Лексикология и лексикография. - М.: Наука, 1981. - С. 135-153.

6. Сороколетов Ф.П. О словаре современного русского литературного языка // Национальная специфика языка и ее отражение в нормативном словаре. - М.: Наука, 1988. - С. 20-25.

7. Апресян Ю.Д. Интегральное описание языка и толковый словарь // Вопросы языкознания. – №2. – С. 57-71.

8. Глебовский А.С. Эволюция структуры словарной статьи в англоязычной лексикографии. – Дис… канд. филол. наук: 10.02.04. – Л., 1987. – 236 с.